

ДО ПИТАННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ РИНКОВОЇ ПЛОЩІ ЖИДАЧЕВА

© Рибчинський О.В., Каплінська М.В., 2012

Досліджено розвиток історико-архітектурного середовища ринкової площі Жидачева, висвітлено наявні та актуальні проблеми її регенерації.

Ключові слова: регенерація, Жидачів, місто, ринкова площа, історико-архітектурне середовище, стан збереженості, цінність забудови.

The authors've studied the development of the Zhydachiv Rynok square historical and architectural environment and also highlighted the real and urgent problems of its regeneration.

Key words: regeneration, Zhydachiv, town, Rynok square, historic and architectural environment, the state of preservation, the value of buildings.

Постановка проблеми

Ринкова площа – ядро архітектурно-просторової структури історичного міста. Історично Ринок (від ring – кільце) виконував роль представницького, управлінського, торговельного та громадського центру міста, тут були ратуша та храм, аптека, кав'ярня, крамниці, крамнички, житлові будинки, тут було головне місце для прогулянок, через площу проходили основні комунікаційні артерії міста [1].

Регенерацією ринкової площі є відтворення її планувально-просторової структури, композиційної цілісності та функціональної активності із забезпеченням збереження архітектурної і містобудівної спадщини, пристосування об'єкта до вимог сучасного життя [2].

Жидачівська ринкова площа, про яку йтиметься, значно постраждала у XX столітті: під час пожежі у 1905 році, коли цілком згоріла дерев'яна периметральна забудова Ринку, під час бойових дій світових воєн, а також у другій половині XX століття, коли на місці втрачених будинків зведено будинок райдержадміністрації та інші типові об'єкти, запроектовано нову площу з міським сквером, не враховано масштаб та історичну парцеляцію, знівельовано образ ринкової площі.

Сьогодні актуальною проблемою Жидачева є регенерація ринкової площі, відновлення представницьких функцій громадського, управлінського, торгового та відпочинкового центру міста.

Аналіз досліджень та публікацій

У багатьох публікаціях висвітлено проблеми містознавства, теорії містобудування, історії урбаністичних процесів, розвитку міста в мережі міських поселень. Серед авторів, які заторкували ці проблеми, зазначимо А. Рудницького, Б. Посацького, Б. Черкеса, Г. Петришин, І. Фоміна, М. Бевза, С. Кравцова, С. Топилко.

Архітектуру забудови ринкових площ міст Галичини досліджували В. Вуйцик, І. Могитич, З. Глогер, О. Рибчинський.

Загальних проблем регенерації історико-архітектурного середовища і частково ринкових площ торкаються А. Кюхлер, М. Бевз, О. Рибчинський.

Мета статті

Розглянути етапи розвитку історико-архітектурного середовища, визначити стан збереженості та цінність забудови ринкової площі Жидачева та принципи її регенерації.

Виклад основного матеріалу

Етапи розвитку історико-архітектурного середовища ринкової площі Жидачева

Запропоновані нижче етапи розвитку історико-архітектурного середовища ринкової площі Жидачева ґрунтуються на результатах натурних та картографічних досліджень, вивченні архівних та іконографічних матеріалів, а також літературних джерел.

- **Перший етап – XIV-XV ст.** Відомо, що місто одержало магдебурзьке право у 1393 році [3]. Ця дата дає підстави для припущення того, що вже у середині XIV століття місто мало ринкову площу, храми та міські укріплення. У цей період місто було розташоване на перехресті львівської, галицької та тустанської доріг.

Ще перед 1387 роком у Жидачеві виникає римо-католицька парохія, коли король Владислав Ягайло надав їй у посаг село Рогозно [4]. Під час надання місту магдебурзького права римо-католицький священник отримав два лани ґрунту, а у 1415 році Свидригайло розширив володіння парохії на черговий лан ґрунту і 20 поселенців на передмістях Жидачева [4].

У цей період у місті з'являється невелика єврейська громада. Перша згадка про неї датується 1450 роком, а саме про збирача податків Галицької землі Самсона з Жидачева, який у 1461–1463 рр. утримував у заставі три села: Середнє Старе, Середнє Нове та Ольхivecь [5].

Отже, беручи до уваги те, що місто розросталося, заселялися передмістя, а міщани мали вплив на прилеглі території, можна вважати, що у XIV–XV століттях Жидачів постав як новий поліс з регулярною мережею вулиць, плановим розташуванням храмів та великою за розміром ринковою площею. Усі будівлі міста, а, зокрема, і ринкової площі, були дерев'яними.

- **Другий етап – XVI–XIX ст.** До кінця XIX століття всі будинки на Ринку, окрім римо-католицького костелу, залишаються дерев'яними.

На думку польського дослідника Яна К. Островського, основні частини теперішньої споруди храму були зведені у 1577 році, завдяки фундації Миколи Легенди, тодішнього завихойського каштеляна, жидачівського старости у 1561–1591 роках. Черговий етап будівельно-декоративних робіт, фінансованих Єжи Жулчинським г. Любич (старостою у 1603–1620 роках), завершився консекрацією храму в 1612 року. З оздоблювальних робіт збереглися до сьогодні три різьблені ранньоренесансові портали. Мистецькі елементи та якісна різьба свідчать про фахових майстрів, інвесторські можливості та становище римо-католицької парохії у місті. Ян К. Островський вважає, що храм був сильно пошкоджений у часі турецько-татарської навали 1620–1621 років та козацького нападу 1649 року [4].

Мурована святиня у цей час мала риси оборонного будівництва, оскільки розташовувалася біля міських укріплень та міської брами. Впродовж XVII–XVIII століть костел практично не зазнає змін. У дуже лаконічному протоколі візитації 1717 року записано, що костел має два вівтарі, з яких один належав до алтарі Хреста Св. Трійці, вівтар був поламаний і непридатний до вживання [4]. Після козацьких воєн, як зазначено у цій візитації, костел Успіння Діви Марії потребує репарації [6]. При парохії діяли Братство Rozancowe (1740 р) та Милосердя, а також шпиталь, занотований у 1722 році [4]. Значно докладніший опис жидачівського костелу поданий у візитації 1768 року. Костел стояв посередині цвинтаря, оточеного дерев'яною огорожею. Дерев'яна дзвіниця виконувала одночасно функцію брами зі сторони міста. Костел потребував певних ремонтних робіт, але його загальний стан був добрим. Пресвітерії був перекритий склепінням, а нава накрита дерев'яним стропом. Не зовсім чітким є опис прибудови з північної сторони. На думку Я.К. Островського, це крухта або захристія (у якій розташовувався архів жидачівського повіту). Тодішній староста, воєвода подільський Михайло Жевуський зобов'язався власним коштом відновити ці приміщення [4]. Ремонтними роботами опікувався придворний архітектор Жевуських Флоріан Ріхтер [4]. Чергові відомості про стан костелу походять з 1819 року. Тоді храм був новопомальований і покритий новою дахівкою, перед костелом й далі стояла дерев'яна дзвіниця-брама [4]. Приблизно у 1850-му році біля костелу збудували плебанію, а у 1875 році незначні реставраційні роботи з доповнення втрачених частин порогу порталу 1577 року. У 1895 році зазнав ушкоджень від пожежі й у наступному році був відремонтований [4].

У часі XVI століття збільшується єврейська громада Жидачева, про що згадує Й. Гельстон [5]. На жаль, невідомо, чи була в цей час у Жидачеві споруда синагоги. Після турецько-татарської навали кількість єврейських родин зменшилась, і в 1629 році в місті проживала лише одна [3]. Все ж, після скрут першої половини XVII століття, єврейська громада починає поступово відроджуватися. На думку Й. Гельстона, наприкінці 60-х років XVII століття відбуваються зміни для єврейської громади Жидачева [5]. Вже у 1671 році польський король Міхал надає право євреям Жидачева займатися орендуванням, пропінанням та торгівлею [5]. Зміцнення громади проявилось у будівництві дерев'яної синагоги приблизно у 1727 році, оскільки, за даними австрійської комісії 1827 року, вона мала близько 100 років [5]. Синагогу збудовано в межах західного приринкового кварталу.

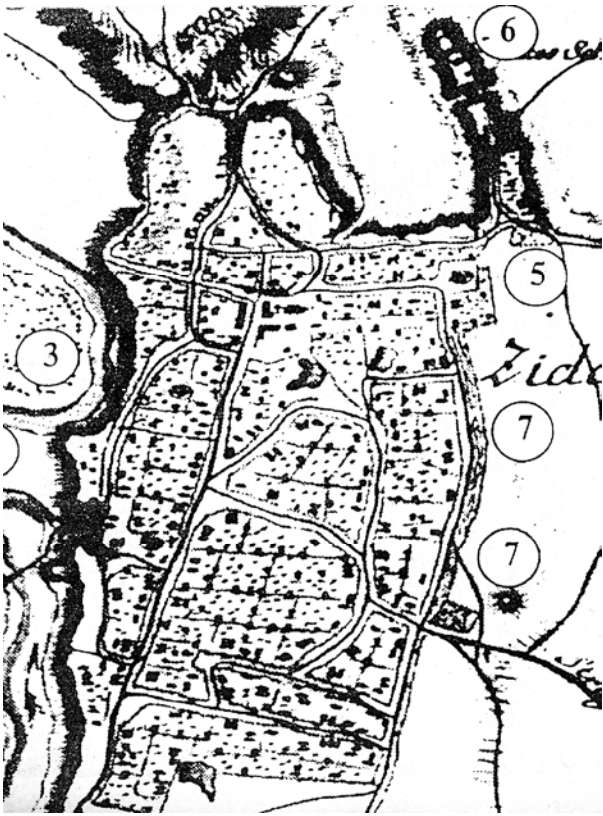

Рис. 1. Фрагмент карти Ф. фон Міта 1780 р. [10] Рис. 2. Фрагмент карти майора Шпехта 1787 р. [11]

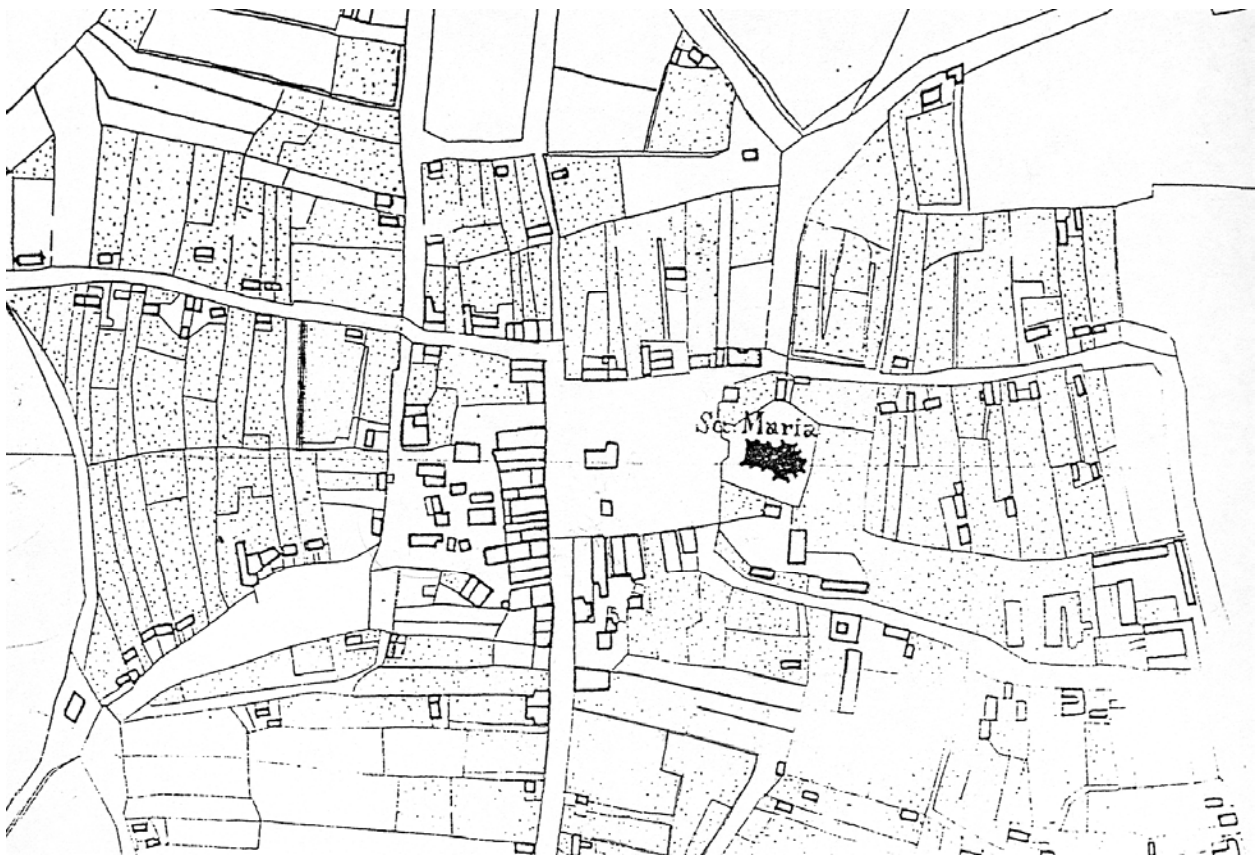

Рис. 3. Фрагмент кадастрового плану 1890 р.

Рис. 4. Ринок з приринковими кварталами в Жидачеві (фрагмент супутникової зйомки Google Earth)

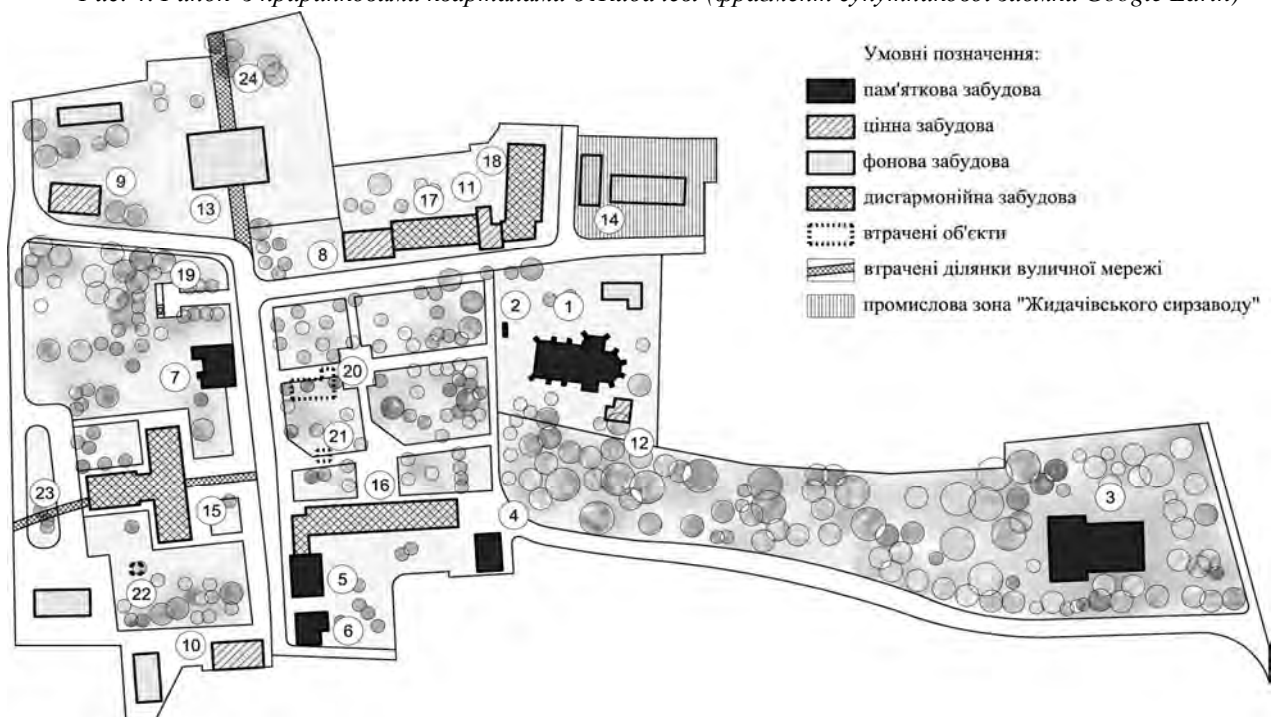

Рис. 5. Аналіз сучасного стану ринкової площі з приринковими кварталами (на основі супутникової зйомки Google Earth)

На ринковій площі з XVI століття відбуваються часті торги. Після того, як король Зигмунт I надав місту права на проведення трьох ярмарків протягом року, місто відігравало роль поважного полісу у вибраному регіоні.

Аналіз карти фон Міга 1780 року, карти майора Шпехта 1787 року, кадастрового плану 1890 року, а також сучасної підоснови дає підстави вважати, що впродовж всього періоду від XVI до XIX століття ринкова площа розвивається зі збереженням планувально-композиційної структури. Крім того, до кінця XIX століття всі споруди, окрім костелу залишаються дерев'яними (це видно на

кадастровому плані 1890 р.), і лише на зламі XIX–XX століть з’являються муровані будинки, виконані в стилі сецесії та історизму. Деякі з них збереглись до сьогодні.

- **Третій етап – I пол. XX ст.** Як зазначає О. Рибчинський, у XX ст. можна виокремити два періоди змін центральної частини міст Галичини. Це так званий “оберігальний” період, коли після бойових дій Першої світової війни у 20–30-х роках проведено відбудову із врахуванням історичних меж парцеляції, пропорцій та стилістики, з толерантним ставленням до головного центру міста, збереження меж ринкової площі та габаритів забудови. Та “руйнівний” етап настав, коли під час Другої світової війни зазнали значних втрат центральні частини усіх міст Галичини, а для післявоєнної відбудови характерним було цілеспрямоване знищення масштабу та вигляду ринкової площі [7].

Отже, попри втрати під час Першої світової війни, збережено об’ємно-просторову композицію та масштаб Жидачівського Ринку.

Жидачівський костел у 1933 році реставровано ззовні, а у 1938 виконано розписи інтер’єрів [4]. Дерев’яна синагога, на жаль, згоріла.

- **Четвертий етап – II половини XX ст. – початку XXI ст.** У 1941 році, внаслідок німецького бомбардування знищено плебанію. У 1964 році костел був зачинений [4]. До 1989 року використовувався як склад, автостанція, історичний музей [8].

У середині XX століття в межах східного приринкового кварталу збудовано будинок культури “Папірник”.

У 1970-х роках історична частина міста, зокрема, ринкова площа, інтенсивно руйнується. Ринок втрачає функції представницького, управлінського, торгового, громадського ядра міста, практично, перестає існувати. Історичних червоних ліній забудови сторін Ринку не дотримано. На місці площі розбито міський сквер. Новозбудовані споруди райдержадміністрації та “Укртелекому” (сучасне призначення), а також кілька житлових будинків постали непропорційними до сформованого масштабу міста. Збережені будинки сецесії та історизму в цей час позбавлено характерного декору та ідентичності.

З 1990-х років ситуація не покращується. Але сьогодні до втрат призводять нефахові, часто самовільні втручання, а також недооцінка збережених об’єктів.

Таблиця 1

Аналіз цінності та збереженості забудови ринкової площі та приринкових кварталів

№ з/п	Назва об’єкта	Час спорудження	Сучасна адреса	Стан збереженості
Пам’яткова забудова				
1	Костел Успіння Діви Марії (ох. № 451/1-м)	1577 р.	Пл. Свободи, 9	Задов.
2	Дзвіниця костелу Успіння Діви Марії (ох. № 451/2-м)	XX ст.	Пл. Свободи, 9	Добрий
3	Будинок культури “Папірник”	Сер. XX ст.	Вул. Шевченка, 1	Незадов.
4	Будинок ЖКГ	1910 р.	Вул. Шевченка, 4	Задов.
5	Житловий будинок	1895 р.	Вул. М. Шашкевича, 5	Незадов.
6	Житловий будинок	Поч. XX ст.	Вул. М. Шашкевича, 7	Задов.
7	Житловий будинок	Поч. XX ст.	Пл. Свободи, 13	Добрий
Цінна забудова				
8	Житловий будинок	Поч. XX ст.	Пл. Свободи, 3	Задов.
9	Будинок пенсійного фонду	Поч. XX ст.	Вул. Я. Мудрого, 8	Задов.
10	Житловий будинок	Поч. XX ст.	Вул. М. Шашкевича, 4	Задов.
11	Житловий будинок	Поч. XX ст.	Пл. Свободи, 7	Задов.
12	Плебанія	Імовірно, II пол. XIX ст.	Пл. Свободи, 9	Добрий
Фонова забудова				
13	Церква Всіх Святих	2009 р.	Пл. Свободи	Новобудова
14	“Жидачівський сирзавод”	II пол. XX ст.	Вул. І. Франка, 1	Задов.

№ з/п	Назва об'єкта	Час спорудження	Сучасна адреса	Стан збереженості
Дисгармонійна забудова				
15	Будинок райдержадміністрації	II пол. XX ст.	Вул. М. Шашкевича, 2	Добрий
16	Будинок "Укртелекому"	II пол. XX ст.	Пл. Свободи, 8	Добрий
17	Житловий будинок	II пол. XX ст.	Пл. Свободи, 5	Задов.
18	Готель "Удеч"	II пол. XX ст.	Пл. Свободи, 2	Добрий
19	Братська могила радянських воїнів (перепоховання)	1952 р.	Пл. Свободи	Добрий

Таблиця 2

Втрачені об'єкти

№ з/п	Назва об'єкта	Відомості про існування	Місце розташування
20	Міська ратуша	За кадастром 1890 р.	Пл. Свободи
21	Криниця	Фото поч. XX ст. [4]	Пл. Свободи
22	Синагога	Стаття Й. Гельстона [5]	Західний квартал ринкової площі
23	Ділянка вуличної мережі	Картографічний аналіз	Західний квартал ринкової площі
24	Ділянка вуличної мережі	Картографічний аналіз	Північний квартал ринкової площі

Сучасний стан ринкової площі з приринковими кварталами

Ринкову площу розглядаємо цілісно з приринковими кварталами, які її окреслюють та визначають у просторі міста. На підставі попередньо вивчених етапів розвитку історико-архітектурного середовища Ринку, а також натурних обстежень можемо встановити цінність забудови цієї ділянки, враховуючи такі основні критерії, як історична, містобудівна, архітектурно-естетична, емоційно-художня та науково-реставраційна цінність (за О. Рибчинським) [7].

Цікаво, що на Науково-методичній раді управління охорони культурної спадщини Львівської облдержадміністрації пропозицію щодо внесення низки будинків до "реєстру пам'яток архітектури" місцевого значення сприйнято надзвичайно критично. Аргументовано таку позицію тим, що, мовляв, згадані об'єкти не мають, власне, архітектурної цінності та перебувають у занедбаному стані, незважаючи на те, що: "Споруди, що творять історичні терени, не обов'язково мусять мати свою архітектурну цінність, але зберігаються з огляду на вирізняючі просторові, технологічні, пластичні та колористичні характеристики, які органічно пов'язують їх" (Краківська хартія 2000 р.) [9].

Окрім наведених у табл. 2 втрачених об'єктів, не збереглась периметральна забудова жодної з трьох сторін Ринку (північної, південної та західної), території як, власне, площі, так і прилеглих кварталів zdegradovanі. З рис. 3–5 бачимо, що, хоча об'ємно-просторова структура площі зруйнована, все ж ми можемо відстежити її історичну планувально-композиційну схему в міському просторі, а також за архівними та картографічними матеріалами локалізувати такі важливі складові Ринку, як ратушу, окремі будинки, міську криницю, історичні червоні лінії та парцеляцію.

Принципи регенерації ринкової площі Жидачева

Коли йдеться про регенерацію ринкової площі у Жидачеві, постає багато проблем, пов'язаних із відновленням її об'ємно-просторової композиції, підвищенням архітектурно-художньої цінності та, зрештою, інвестиційної привабливості. Враховуючи згадані вище особливості формування Ринку у Жидачеві та його сучасний стан, пропонуємо такі загальні принципи регенерації ринкової площі у Жидачеві:

- комплексного аналізу сучасного стану, планувально-композиційного та історико-архітектурного розвитку ринкової площі;
- врахування стилевих та часових нашарувань;
- врахування історичної композиції, парцеляції та масштабу забудови Ринку;

- застосування засобів регенерації (реставрації, реконструкції, ревалоризації, корекції архітектурного вирішення, відбудови, відзнакування втрачених об'єктів тощо) відповідно до визначеної цінності об'єктів;
- ревалоризації ринкової площі, відновлення представницьких функцій громадського, управлінського, торгового та відпочинкового центру міста.

Висновки

Отже, об'ємно-просторова структура та призначення ринкової площі у Жидачеві втрачено впродовж ХХ століття, натомість, її планувальна композиція та окремі об'єкти збереглись. Проблема регенерації Ринку в Жидачеві полягає у відтворенні її образно-композиційної цілісності та функційності із врахуванням її історико-архітектурного розвитку, стилевих нашарувань, історичної парцеляції та масштабу.

1. Kühnel A. *Zasady budowy miast małych i miasteczek*. – Lwów, 1918. – S. 32. 2. Ільницька Д. *Основні засади реставрації та консервації* // Електронний ресурс <http://www.stroyrec.com.ua>. 3. ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 88, спр. 561, – арк. 11–13. 4. Ostrowski Jan K. *Kosciol parafialny p.w. Wniebożzienia Najświętszej Marii w Zydaczowie* // *Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*. – Krakow, 2001. – Т. 9. – S. 320–324. 5. Гельстон Й. *Євреї Жидачева* // *Галицька Брама*. – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3–4. – С. 19. 6. Юрченко С. *Костьол Успіння в Жидачеві* // *Галицька брама*. – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3–4. – С. 22. 7. Рибчинський О. *Архітектура периметральної забудови ринкових площ міст та містечок Галичини у кінці ХVІІІ – на початку ХХ століть*. – Львів, 2000. – С. 12, 13. 8. Турченяк Я. *Знай, люби, бережи*. – Жидачів, 2001. – С. 16. 9. *Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія)*. – Краків – Вавель, 2000. – С. 3. 10. Петришин Г. *Карта Ф. фон Міта (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини*. – Львів: Львівська політехніка, 2006. – С. 106. 11. Бевз М. *Місто Жидачів на карті майора Шпехта з 1787 року* // *Галицька брама*. – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3–4. – С. 15.